

KIRMASED SETUMAAL

MERLIN LÕIV

Eesti Rahva Muuseum, Veski 32, 51014, Tartu

Merlin.lõiv@gmail.com

Aja jooksul on muutunud nii kombed kui tavad, kuid kõigele vaatamata on Setumaal säilinud vana traditsioon pidada kirmaseid oma esivanematelt päritud laulude ja pillilugude saatel ning *kargust* tantsides. Varasema aja kirmaste käsitlemisel toetutakse kirjalikele allikatele, arhiiviandmetele ja Liidia Sillaotsa mälestustele; nüüdisaja kirmaseid vaadeldakse Meremäe ja Väraska vallas 2004–2007 läbi viidud välitööde materjalide alusel, mis annab ilmekalt edasi pidude tagamaa ja paikkondliku eripära. Lühidalt käsitletakse kirmaste seost kiriku ning kirikupühadega.

Customs and habits have changed in the course of time, but in spite of everything, the old tradition of holding village feasts called *kirmas* accompanied by vocal and instrumental songs inherited from ancestors, and dancing of *kargus* (a special Setu dance), have been retained in Setumaa. In the present article the *kirmas* of earlier times has been discussed on the bases of written records, archive material and recollections by Liidia Sillaots; *kirmas* of the present day is analyzed on the basis of the material gathered during the fieldwork carried out in the Meremäe and Väraska communities in 2004–2007. The article expressively conveys the distinction between the *kirmas* of different locations and backgrounds. Connection between the *kirmas*, the church and the church holidays is briefly touched upon.

Со временем изменились как обряды, так и обычаи, но в Сетумаа все же сохранилась старинная традиция народных гуляний, с унаследованными от предков песнями и музыкой, а также древним танцем каргус. При изучении народных гуляний XX века автор статьи опирается на печатные публикации и архивные источники, а также воспоминания краеведа Лийдии Силлаотс, современные же народные гулянья рассматриваются на основе материалов, собранных во время полевых работ в 2004–2007 гг. в Меремяэской и Вярскасской волостях. Имеющийся материал наглядно показывает некоторые особенности народных гуляний разных местностей и их фон. Кратко говорится также и о связях народных гуляний с церковью и церковными праздниками.

SISSEJUHATUS

Kirmas(k) (Väraska kandis *kirmas*, Obinitsa kandis *kirmask*) on Setumaa külapidu. Nimetus ise pärineb saksakeelsest sõnast *Kirchmesse*, mis tähendab kirikulaata (vt Pino 1986). Kirmased on oma algupäralt tagasiviidavad kesk-

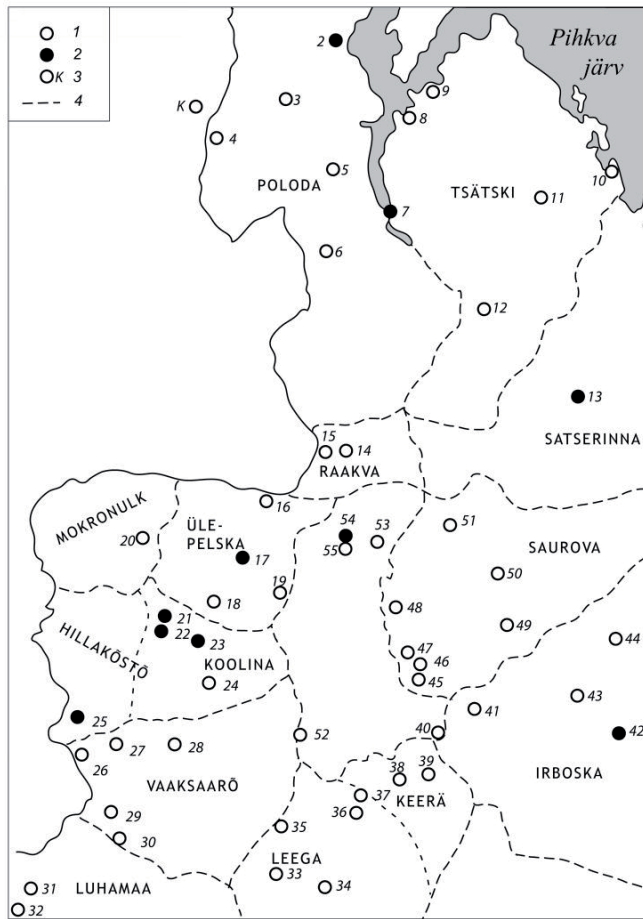
aegsete kiriku nimepäevade pühitsemistele, mis hiljem muutusid kiriku aasta-laadaks ja lõpuks – lõbusaks rahvapeoks, millel puuduvad kristlikud jooned (vt ka Eesti rahvakultuuri leksikon 2000, 85; Засецкая *et al.*, 280). Kirmaseid peetakse kindlates kohtades ja püsivatel tähtpäevadel. Kui enne 1905. aastat tegutsesid veel kõrtsid, siis peeti kirmaseid nende läheduses, kuskil külavainul või metsalagendikul (Põldmäe 1938). Igal kirikul on teatud ristiusu pühaku nimi ning kirmaseid peetigi kiriku nimepäevadel. Peale kirikus käimist ja kiriklike kombetalituste täitmist toimusid neil puhkudel lõbusad külapeod laulu ja tantsuga (Pino 1986). Aja jooksul lisandusid nimepäevaga ühenduses olevatele kirmastele sellisedki, mis ei olnud kirikuga seotud ja mis toimusid külades, kus ei olnud ei kirikut ega kalmistut (*ibid.*; Рихтер 1952, 76).

VARASEMA AJA KIRMASED

Vanal ajal oli Setumaal välja kujunenud terve kirmaste süsteem: peod algasid kevadel lihavõttega ja jätkusid suvel kuni sügisesse välja. Praegu on Setumaal teada üle 40 küla, kus on toimunud kirmased (Seto kodu lugu 1999, 130–131; Рихтер 1952, 79; 1979, tabel 3, jn 7 jt) (jn 1). Neist osa on vene külad (Tailova, Hartseva, Kuutsina, Väike-Paatskova, Kuksina, Lebedõ, Mõla, Kolo-vina küla lähedal asuv Kassioro), kus kirmastel osales piisavalt palju setusid, mistõttu neid võiks pidada samahästi ka setu kirmasteks.

Kirmaseid oli nii paikkondlikke, kus osalesid ainult mõne küla inimesed, aga ka selliseid, kuhu tuli kokku rahvast hoopis laiemalt (Pino 1986). Üks rahvarohkemaid oli kuni 1930. aastate keskpaigani väljaspool Setumaa piire juuli teisel pühapäeval toimunud nn *ninnikirmask*, mis ei olnud seotud kiriku nimepäevaga ja mida peeti Mädaajõe kõrgel kaldal, Kahkva mõisa pargis. *Ninnikirmaskile* tuli kohale tuhandeid inimesi nii Võru- kui Setumaa küladest; keegi sinna kedagi ei kutsunud, keegi midagi ei organiseerinud; oli teada vaid päev ja pidupaik, *rahvas tuli kokku ja pidu läks käima (ibid.)*. 1930. aastate lõpul „kolis” *ninnikirmask* üle Setu poolele, Puugnitsa külla (*ibid.*).

Rahvas kogunes kirmasele lõuna paiku, peale jumalateenistust. Kanti parimaid rõivaid ning neid olid ehitud rikkalikult hõbeehetesse (jn 2). Osalesid nii vanad kui ka noored, sest vanus polnud peost osavõtuks määrav. Kirmasele mindi *muid kaema ja hinnäst näütämä* (Pino 1986). Noormehed käisid kirmastel pruuti otsimas, pidades seejuures nõu oma vanemate, onude ja tädidega (*ibid.*; Reissar 1996, 85; Seto kodu lugu 1999, 132). Tüdrukutele olid kirmased tähtsis laulu- ja tantsuoskuse demonstreerimise koht, muidugi näidati ka oma nooruslikku ilu ja kergust. Veel 20. sajandi algul oli tüdrukute hulgas üks

Jn 1. Kirmased Setumaa küladel 20. sajandil ja 21. sajandi algul. Sulgudes on märgitud nulga nimetus. I – nulga piirjoon, II – koht, kus toimusid kirmased, III – koht, kus toimuvad kirmased tänapäeval.

1 – Helbi (Üle-Pelska),
 2 – Herkuva (Saurova),
 3 – Kitsõ (Koolina),
 4 – Lepä (Koolina),
 5 – Lõkova (Seeridsä),
 6 – Matsuri (Raakva),

7 – Mokra (Luhamaa), 8 – Molnika (Saurova), 9 – Obinitza (Mokronulk), 10 – Pelsi (Vaaksaarõ), 11 – Pokolova (Irboska), 12 – Potalova (Seeridsä), 13 – Puugnitsa (Poloda), 14 – Radaja (Seeridsä), 15 – Sabelina (Saurova), 16 – Sandra (Seeridsä), 17 – Saatse (Satseri või Satserinna), 18 – Suurõ-Puravitsa (Saurova), 19 – Tiirhanna (Üle-Pelska), 20 – Tobrova (Koolina), 21 – Truba (Saurova), 22 – Trõnnõ (Irboska), 23 – Unkavitsa (Irboska), 24 – Uusvada (Koolina), 25 – Vaartsi (Raakva), 26 – Värskä (Tsätski), 27 – Vil'o (Seeridsä), 28 – Võmmorski (Üle-Pelska), 29 – Taeluva, 30 – Hartsena, 31 – Kuutsina, 32 – Väiko-Paatskova, 33 – Kuksina, 34 – Lebedõ, 35 – Mõla, 36 – Kassioro, 37 – Aristova, 38 – Laossina (Poloda), 39 – Petseri, 40 – Lutõpää (Tsätski), 41 – Mikitamäe (Poloda).

Fig. 1. Village hops called *kirmas* in Setumaa villages in the 20th and early 21st centuries. The name of the *nulka* (region) is given in brackets. I – boundaries of *nulks*, II – former place for village hops, III – place where village hops take place today.

Рис. 1. Народные гулянья кирмаши в Сетумаа в XX в. и в начале XXI в. В скобках название угодка. I – граница уголков, II – место, где справлялись кирмаши, III – место, где ныне справляются кирмаши.

Jn 2. Neiud piduriietes Värskas kirmasel jüripäeval 1913. aastal. Foto: Johannes Pääsuke. ERM Fk 213: 158.

Fig. 2. Maidens in festive clothes at a village hop in Värskas on St. George's Day in 1913. Photo: Johannes Pääsuke.

Рис. 2. Девушки в праздничных костюмах на ярмарке в Вярске в 1913 г. Фото: Йоханнес Пяэзукке.

olulisem enesenäitamise viis traditsiooniliste lüroepiliste laulude esitamine tantsulise liikumise saatel, nn *püüräjuuskminõ* (*ibid.*) (jn 3). Neiud asetusid kahekaupa teineteisel kätest kinni hoides suurde ringi (*tsõõri*) või poolkaarde (*püürä*). Üks paar liikus *tsõõri* keskel korra ringi ja seda jätkasid kordamööda teised paarid, kuni lõpuks olid kõik ringisolijad teinud tiiru ja ennast näidanud. Toon siinkohal näite tekstist, mida lauldi ringis liikudes:

*Tsõõri, tsõõri, tsõõri, tsõõri püürä, püürä.
Tsõõri iks tsõõrigu sõsara,*

Jn 3. Tantsuline liikumine püürajuuskminõ. Foto: Richard Viidalepp, 1936. ERM Fk 330, 331.

Fig. 3. Dance movement püürajuuskminõ (running in a circle). Photo: Richard Viidalepp, 1936.

Рис. 3. Танцевальное движение пüürajuuskminõ, досл. «бег с круговым движением», на кирмаше. Фото: Рихард Вийдалепп, 1936.

*püürä meelimar' akõsõ'.
 Ammu olli iks s'oo aigu,
 toona olli s'oo tunni,
 kui mi iks kulla kuuh olli,
 mar'a õks tõdnõ tõdsõ man.
 Ei mi mõistas pühhi pitä,
 kallist aigu kannitsõda.
 Selle meilä pühi püsü-s,
 kallist aigu kavva ole s.
 Olkõ viil, viitke aigu,
 jummal tiid tõdsõ kõrra,
 vagi vahtsõ aastaga,
 saami kokko kulla näio,
 mar'a õks tõdnõ tõdsõ mano.*

1936. aastal on Väraska kandis tehtud järgmine üleskirjutus. *Kirmaskil tantsiti enne ainult „seto kargust” ja „juusti püüra”. Kadrilit oli vähe, see oli venelaste tants. Paarkümmend aastat tagasi tuli polka. 25–30 a. tagasi krakuvjak. Võõpsu pool tantsiti neid varem. Tantsisid ainult tüdrukud, oli häbi kui poisiga käis. Poisid tantsisid vahest „poiste kargust” (kasatsk). Kirmastel mängis lõõtspill, kodu oli kannel (Põldmäe & Viidalepp 1936).*

Folklorist Veera Pino andmeil asendus *püürājuuskminõ* 1930. aastatel segapaaristantsuga lõõtspillimuusika saatel (1986). Umbes samal ajal loobusid neiu ka rahvarõivaste kandmisest ning *pidupaika ilmuti „eesti rõivel” – õhkõrnades kirevais või erkais ühevärvilistes siidkleitides, jahedama ilma korral kodukootuis või poevillastes (ibid.)*. Rahvarõivaid kandsid lisaks vanematele inimestele ka äsjaabiellunud noored naised (*ibid.*).

Vanadest laulutekstidest võib leida ka otsese kirmaseteema: jutustatakse lugu, kuidas mindi kirmasele, mis seal juhtus jms. Toon näitena ühe Obinitsa kandi kirmaselaulu, mille tekst pärineb samuti leelokoori “*Tsibihärbälseq*” repertuaarist.

*Kaegõ-ks, kaegõ valla vastatsidõ,
kaegõ, kaegõ rõnda mi karada.
Saista, saista rikastõ rõnnalõ,
saista, saista korõgõ kõrvalõ.
Näio, näiokõsõ, noorõkõsõ,
meelest, meelest meelimar'akõsõ.
Ütte, ütte kokko mi kogosi,
keeri, keeri ütte kirmasõhe,
lasi, lasi siiä Obinitsa.
S'oo oll, s'oo oll ilmal ilosal,
s'oo oll, s'oo oll pääväl valusal.
Sedä, sedä kõgõ kõnõli,
sedä, sedä mar'a mi manidsi:
Kas saa, kas saa kinä kirmasõkõnõ,
püsüs, püsüs illos paasapäivä?
Kas om tuudu pall' o ubinida,
Kuh'a Jaanil täüs kõik miipütü'?'
Sinnä lää mi hinnäst näütämmä,
kabo lää mi muida kaemahe.
Näio, näiokõsõ, noorõkõsõ,
olkõ-ks, olkõ rõnnah rõnnastikku,
saiskõ, saiskõ vasta vastatsikku.
Näio, näiokõsõ ja noorõkõsõ.*

V. Pinolt (1986) saame teada ka 26. juunil 1949. aastal Pankjavitsa lähistel Vilo külas toimunud kirmasest (jn 1: 27), mille kohta uurija märgib, et *rahvast oli vähe, piduhoogu oli vähe*, aga muidu oli nagu kirmas ikka – naised laulsid setu pidulaule, lõõtspillimehed mängisid ja noored tantsisid.

Etnograaf Jelizaveta Richteri Setumaalt kogutud välitööde materjalide hulgas on andmeid Pihkva oblasti Petseri ja Katšanova rajoonis 1950. aastate alguses peetud kirmaste kohta (Рихтер 1952, 75–79; jn 109, 115–117). Lähemalt kirjeldab ta Katšanova rajooni Penjovo küla kirmast 1952. aasta 20. juulil (*op. cit.*, 76; jn 109) ning Petseri rajooni Aristova küla (jn 1: 37) kirmast sama aasta augusti keskel (*op. cit.*, 79; jn 115–117). Lõkova külast 5 km kaugusele jääv Penjovo küla oli väike: kümme majapidamist ja pikk külatänav. Kirmasele hakati kogunema kella kahe paiku päeval. Kirmas ei olnud suur, kuid inimesi sõitis kohale nii setu kui ka vene 15 ümbruskonna külast. Kohaletulek kestis kuni kella viieni. Tuldi jalgsi, sõideti vankriga, noored ka jalgrataste ning mootorratastega. Petserist sõitis kohale autokiosk, kust müüdi veini, õlut ja kompvekke. Kirmas algas siis, kui tänavale ilmusid esimesed noorterühmad. Pidulik rietus tollastel noortel kolhoosnikel oli kalifeepüksid, särk ja kuub ning jalas kanti vene saapaid. Harvad ei olnud ka rätsepaülikonnad. Neidudel olid siid- või bembergriidest kleidid ning emalt saadud mustad heegeldatud rätid. Kirmas oli omapärane pidulike riiete ülevaatus ja demonstreerimine ning noorte inimeste kohtumispaik. Tantsiti lõõtspillimuusika saatel ja lauldi *tšastuškasid*. Pidutseti kuni pimedani. Mõnikord tuli kirmasekülla ka kino, siis korraldati suure rehe all filmi näitamine, mille järel pidu lõppes (Рихтер 1952, 76; jn 109).

Aristova küla, kus kirmas toimus augustikuu keskel, põletasid sakslased 1943. aastal peaaegu maani maha, kuid sellest hoolimata osutus rahvalik traditsioon tugevamaks ja kirmaseid peeti seal endiselt (Рихтер 1952, 79; jn 115–117).

1950. AASTATE KIRMASED LIIDIA SILLAOTSA MÄLESTUSTE PÕHJAL

1953. aasta Obinitsa kirmas

Stalini aeg oli lõppenud, inimesed tundsid ennast vabana. Tsensuur ei suutnud takistada kirikuga seotud kombetalitusi. Äsja oli salaja valminud uus kirikuhoone, vana kool-kirik oli jäetud kooli valdusesse. Kui senini oli suur kirikupüha paasapäev olude sunnil möödunud kesisel, siis sel aastal koguneti vaikselt oma toidukompsudega haudadele. Kadunukesi pidi austama ja meeles pidama.

Kirikupüha juurde käis kirmas. Pärast kirikuteenistust ning surnuaias oma surnute ja elevate sugulastega kohtumist, koguneti Obinitsa külla kirmaseplatsile. See oli nii kella nelja-viie paiku päeval. Tühi plats asus praeguse kaupluse ja Kattai talu vahel. Keskel oli kivihunnik, varemmed kunagise Höti talu asupaigast. Rahvamaja juhataja meelitas akordionihelidega kõik möödaminejad platsi peale kokku. (Vanal ajal oli Roodka Ivvan oma kandlehäälega kirmase läbiviinud.) Noored tüdrukud ja poisid seisid omaette kampadesse. Vanemad inimesed ajasid juttu, pakkusid kottidest-korvidest söödava ja koduõlut. Ikka pidi kirmaseküla kostitama kaugemalt tulnuid. Vaadati tantsupaare, uudistati, kes kellega käib. Neidude silmad otsisid tantsupartnereid. Valss ja fokstrott olid peopõranda vallutanud. Kui varem olid kirmasetantsud tüdrukute pärusmaa, tantsiti omavahel, näidati julgelt oma kerget jalga, siis vahepeal olid moodi tulnud segapaarid – tüdruk tantsis vastakuti poisiga. See ei olnud ammune komme ja tänu sellele oldi elevil, kellega jälle järgmine tants tuleb tantsida. Üha vähem tüdrukuid hakkas peol omavahel tantsu keerutama. Tüdrukud arutasid isekeskis, kes poistest oskas hästi valssi tantsida, teha õigesti ka keerulisi tantsusamme – neid hinnati. Nii kujunesid välja piirkonna „tantsulõvid”, oldi üksteise peale kadedad, kui keegi nendega üht tantsu ära ei tantsinud. Partnereid vahetati iga tantsu ajal. Oli mõni üksik „kindel” paar, kes omavahel kokku hoidis. Oldi ju vanainimeste silma all, nemad võisid vägagi kurje arvustusi teha. Nii möödus õhtupoolik, kui üks pillimees väsis, tuli teine asemele. Kirmase „naelaks” olid üksikud naljamehed. Need pildusid kõva häälega repliike, tihti lorilaule või muidu veiderdamist. Naistesumm kuskil kaugemal laulis leelot. Obinitsas olid vanad lauluemad: Masti Hemmo, Lusti Nasta, Kalde Iro, Lõhmuse Alla jt. Kirmas lõpetati päikeseloojangu ajal, see oli vana tava.

Korra nägin Obinitsa kirmasel kaklemist. Poisid pidasid rehnutti, ikka tüdrukute pärast. Keegi ütles kellegi kohta halvasti, siis astuti välja. Murti aiaroidkaid ja aeti üksteist taga. Mõni võis ka vere välja lüüa. Pilluti kividega. Tüdrukud püüdsid olukorda päästa, tihti tõugati nad kõrvale. Kilkamist oli palju, enne kui mõni vanem mees vahele astus ja kambad laiali ajas.

1957. aasta talvine kirmas Tiirhannas

Oli talvine migulapäev, 19. detsember. Seda püha peeti Tiirhanna külas. Üks rikas vanapoiss tuli Setomaalt endale pruuti otsima. Tuli migulapäeval meile külla, uhke hobune saani ees, kuljused kaelas. Korjas meie küla tüdrukud peale ja sõit Tiirhanna kirmasele algas. Teel olles keeras saan end mitu korda ümber, roniti saani tagasi ja oldi rõõmsad, et kukkumine oli kerge. Sõita tuli 6–7 km. Juba kaugelt kuuldus lõõtspillimängu. Kirmas toimus keset küla, rehe

all, kus seinal põles latern. Rehealune oli tolmust hall. Tüdrukud löid tantsu, külarahvas jalutas mööda uulitsat. Pakuti õlut.

1958. aasta maarjapäeva kirmas Petseris

Maarjapäeval, 28. augustil kutsuti meid külla Petserisse. See päev on kloostri suurpüha. Kogu ümbruskonna rahvas ja kaugemaltki koguneb sel päeval Petserisse. 4–5 km kaugusel Kassiorus Kolovina küla ligidal toimus kirmas. Petseritagused kirmased olid kuulsad, sinna käis ümbruskonnast väga palju rahvast. Meid oli hulk minejaid. Juba kaugelt oli kuulda lõõtspilli hääli. Petseritagused külad olid suured, tihti segakülad. Rahvast oli väga palju sealhulgas ka vene noori. Neil oli oma punt, pill ees ja noored tantsides järel.

Noored jalutasid ka edasi-tagasi, kampadena. Tantsiti mitmes paigas. Leelotamist ei kuulnud, vanu inimesi ei olnud. Nemad olid külas oma sugulasi vastu võtmas. Põllu serval kähmlesid eesti poisid venelastega nii et kivid lendasid.

Muutunud oludes ja keskkonnas muutusid ka kirmased: 1960. teisest poolest kuni 1990. aastate alguseni peeti neid vähe (Рихтер 1979, tabel 3, jn 7). Rahvas (peamiselt noored) läks linna, tekkisid rahvamajad ning uuema aja peod tõrjusid kirmased välja. Pillimeeste mängu asemel eelistati kuulata muusikat magnetofonilindilt. Kirmased taastati 1990. aastatel ja sealtpeale on neid üritatud pidada vanade kommete järgi. Eestis on praegu tuntumad ning rahvarohkemad Lepä, Saatse ja Värska kirmas (jn 1: 4, 17, 26); kirmaseid peetakse veel Helbi, Tobrova ja Uusvada külas (jn 1: 1, 20, 24). Üle pikema vaheaja peetakse taas 21. septembril väikest maarjapäeva kirmast Laossinas (jn 1: 38), kuhu varasemal ajal tuldi paatidega ka Kolpino saarelt (Illar Laanetu teade 12.12. 2007). Petseri rajoonis toimuvad kirmased Kuksinas (jn 1: 33) ja Mõlas (jn 1: 35). Paaril viimasel aastal on Petseris peetud 28. augustil maarjapäeva kirmast (jn 1: 39).

KIRMASED SETUMAAL AASTATEL 2004–2007

Nüüdseks olen olnud Setumaaga seotud neli aastat ja isiklik kogemus kirmastel on nii vaatlev kui ka sisseminev: ma jäädvustan üritust, aga samal ajal võtan sellest ka ise aktiivselt osa – laulan, tantsin, mõnikord kannan rahvarõivaid.

Järgnevalt kõnelen kolme küla – Helbi, Lepä, Värska kirmasest, mida külastasin aastail 2004–2007. Helbi küla kirmasel olen käinud kahel (2005–2006,

viimase aasta kohta on olemas ka helisalvestis), Lepä kirmasel – neljal (2004–2007, 2006. aasta kohta on helisalvestis) ning Väraska kirmasel kolmel korral (2005–2007). Kõik nimetatud kirmased olid erinevad ja seda nii osalejate hulga kui ürituse kulgemise poolest. Järgnevalt esitan põgusa ülevaate igast kirmasest eraldi.

HELBI KIRMAS

Helbi kirmasele, mis ei ole nii laialt tuntud nagu Lepä ja Väraska kirmas, tuleb ennekõike oma küla rahvas ja lisaks mõned inimesed ümbruskonna küladest. Uudistajaid, nagu neid võib näha Värskas ja Lepä külas, siin peaaegu ei ole või kui on, siis ainult mõned üksikud. 2006. aastal, mil mina sinna sattusin, oli pilt järgmine. Kohale oli tulnud umbes 15 Helbi küla inimest, lisaks ligemale kümme inimest lähiümbruse küladest. Pool seltskonnast oli seotud mõne laulukooriga („*Tsibihärbläseq*”, „Väike Helleroo”) ja valdas vana traditsioonilist laulustiili ning tantse. Kohale oli kutsutud kaks pillimeest, kes said rahva lõbustamise eest tasu (samal ajal oli teada, et külas leidub inimesi, kes oskavad pilli mängida). Kuulda võis nii setu pillilugusid kui ka muid soome-ugri viise. Pillimeestelt telliti lugusid ka tantsuks, näiteks „Sepake”, „Padespaan” ja „Leedu tants”. Pillilood vaheldusid lauludega, kusjuures pillimehed olid vahel ka eeslaulja rollis. Laulurepertuaar koosnes setu leelost: valiku määras see, kes mida tahtis eeslauljana öelda ja kes millist laulu soovis kuulda (keegi hakkas lihtsalt ees ütleva ja ülejäänud tulid järele või siis paluti kellelgi mingit konkreetset laulu ees öelda). Plaatidelt midagi ei mängitud.

Kirmas algas kella viie ajal ja lõppes õhtul kella üheksa paiku. Kõik, välja arvatud pillimehed, kes kandsid setu rahvarõivaid, olid tavalistes pidurõivastes. Kirmasel pakuti sööki: enamik kokkutulnutest oli midagi ühisele lauale kaasa võtnud. Põles lõke, mis pole tavapärane iga kirmase juures. Seekord oli lõkketegemine tingitud vajadusest põletada küla kirmasplatsi koristamisega kogunenud oksarisu.

2005. aasta kirmas oli eelmisest veidi erinev: inimeste arv oli sama, kuid puudusid palgalised pillimehed. Kohale olid tulnud ka huvilised, neist ühel oli kaasas *karmoška*, millel ta mängis mõned setu tantsulood. Lauldi vaid vanu setu laule, kuid seegi kord keegi rahvarõivaid ei kandnud. Põles lõke ja pakuti sööki. Inimesi oli kohale tulnud vähem – umbes paarkümmend, kusjuures enamik rahvast oli ümbruskonna küladest (näiteks Obinitsast), oma külainimesi oli kohaletulnute hulgas alla poole.

LEPÄ KIRMAS

Olen seda kirmast külastanud neljal korral, kusjuures lisaks 2006. aastal tehtud helisalvestusele on mul olemas fotod 2005., 2006. ja 2007. aasta kirmase kohta. Lepä kirmas toimub 20. augustil, päev peale paasapäeva, ja seetõttu on seal osalejaid märksa rohkem kui Helbi küla kirmasel, sest Obinitza kirikupühale – paasapäevale – sõidavad üle Eesti kohale inimesed, kel on siinkandis juuri. Seega on Lepä kirmase näol tegu omamoodi suguvõsade kokkutulekuga. Lisaks võtavad sellest peost osa ka nn kultuurituristid, kes käivad uudistamas paasapäeva ja esivanemate austamisega seotud vanu kombeid, nt haudadel söömist. Samas on siin ka neid setu kultuuri huvilisi, kes sõidavad kohale just paasapäevaks ja Lepä kirmase ajaks. Lepä kirmasele tehakse samuti suusõnalist reklaami sõprade ja huviliste seas ning kutsutakse inimesi sellel peol osalema. Kohalikele inimestele on kirmas justkui suvelõpu tähis. Tavaliselt osaleb Lepä küla kirmasel üle 100 inimese, kusjuures rohkem kui pooled neist on Meremäe valla elanikud.

Neil kirmastel kõlasid vaid vanad setu laulud, mida esitasid nii noored kui vanad kas omal algatusel või kellegi soovil. Pillimehi oli siin rohkem kui üks, tavaliselt kaks-kolm. Mängiti tantsulugusid, kargust ja tuntud soome-ugri viise. Siingi põles alati lõke ja pakuti toitu. Rahvariites inimesi oli üsna palju, kuid kokkutulnutest alla poole olid siiski tavalistes pidurõivastes. Kui arutleda rahvariite kandmise asjus, siis näib, et küsimus ei ole isegi mitte selles, kas inimestel on või ei ole rahvarõivaid, vaid pigem selles, et praegusel ajal eelistatakse kanda tänapäevaseid pidurõivaid. Lepä kirmasel on huviliste hulgas olnud alati inimesi, kes tahavad protsessi kuidagi jäädvustada filmile või pildistada. Kirmas algab siin õhtupoolikul, kella viie ajal ja lõpeb peale südaööd. Nii oli see vähemalt kõigil neljal Lepä kirmasel, mida olen mina külastanud.

2006. aasta kirmas erines eelmistest selle poolest, et külla oli kutsutud kihnlased ja Mordva folklooriansambel „Toroma”. Mõlemad kollektiivid olid oma rahvariites ja esitasid laule vaheldumisi setu leeloga. Oli ka nii, et lauldi üks ersa laul, millele vastasid setud oma lauluga; seejärel laulsid kihnlased ning siis jällegi setud.

VÄRSKA KIRMAS

Värskas kirmas toimub kevadisel jüripäeval (6. mai): hommikul on kirikus jumalateenistus ning lõuna ajal, kella ühe-kahe vahel algab kiigeplatsil kirmas, mis kestab ligikaudu kella viie-kuueni. Jüripäevaks sõidab Värskasse rahvast kokku ka ümbruskonna küladest ning kaugemaltki ja seetõttu on sealne kirmas

kahe eelmisega võrreldes rahvarohke (u 300–400 inimest). Palju on ka pillimehi (viis kuni seitse *karmoška* mängijat) ja lisaks kohalikele osalevad siin pillimehed veel väljastpoolt Värskat. Kohaletulnud leelokooride eestvedamisel lauldakse vaid vanu setu laule ning tantsitakse vanu tantse pillimeeste mängitud lugude saatel. Publik oli Värska kirmasel sõna otseses mõttes pealtvaataja, kellest üks osa (u 50 inimest) istus platsi ääres pinkidel või murul, ei laulnud ega tantsinud ja ei osalenud muulgi moel kirmases. Teine osa aga jäädvustas sündmust või üritas ka ise kaasa laulda ja tantsida. Kuna Värska kirmas toimub päevasel ajal ja õhtusse välja ei lähe, siis ei tehta siin ka lõket. Et rahvast oli palju, siis ei olnud siin kõigile osalejatele ühist lauda (laud oli kaetud vaid oma väiksemale seltskonnale). Tavaliselt käivad mõned inimesed platsil ringi ja pakuvad kõigile midagi söödavat. Setud on külalislahke rahvas ning alati kostitatakse külalisi mingil moel, oma ja võõra vahel suurt vahet tegemata.

LAUL JA PILLIMÄNG TÄNAPÄEVA KIRMASEL

Vanal ajal olid kirmased ennekõike külapeod, kuhu koguneti olenemata vanusest. See on ka tänapäeval nii, et kirmasest osavõtjate hulgas on inimesi imikust eakateni, sageli tullakse tervete peredega. Nüüdki tullakse kohale jalgsi, vahel harva ka hobusega (jn 4), aga kaugemalt sõidetakse enamasti autoga. Vanasti kandsid tüdrukud kirmasel oma parimaid rõivaid ja kindlasti ehteid. Tänapäeval jälgitakse ennekõike seda, et endal oleks mugav ja hea olla. Ühtlasi näib, et tüdrukute ehtimine ja parimate rõivaste kandmine ei ole enam nii oluline, sest varasema aja kirmastele iseloomulik elukaaslase otsimise funktsioon on tänaseks taandunud. Kui vanal ajal laulsid meeste laule üksnes mehed ja naiste laule vaid naised, siis tänapäeval on toimunud muutus: kõik laulavad kõike. Naised laulavad meestelauludele kaasa siiski harvem, sest viisid on keerulisemad kui naistelauludel. Esineb sedagi, et mees või naine ütleb ees vastassugupoole laulu, st et naine ütleb meestelaulu ja vastupidi. Eesütlejatest on enamik setu juurtega inimesed, samal ajal kui pillimeeste hulgas on päris palju neidki, kes ei ela Setumaal ja kellel ei ole setu juuri. Tavaliselt on tegu setu kultuuri huvilistega, kellest nii mõnigi on võitnud *Seto Kuningriigipäeva* pillimeeste võistluse (sh Toomas ja Meel Valk, Ain Raal). Tänapäeval on säilinud komme laulda ringis, mille ümber on omakorda veel paar ringi, nii et kokku moodustub *punt*. Nii nagu vanasti, kõlab ka praegu kirmastel, kus on rohkem rahvast kokku tulnud, mitu laulu korruga ja lisaks veel pillimäng, kõik ühel ajal, vahel üksteisest natukene eemal, et ei segaks. Eeslauljal on oma *punt*, millele lisanduvad „võõrad”, sh nii setu traditsiooni tundjad ja valdajad kui ka

Jn 4. Sõit Uusavada kirmasele peetripäeval, 12. juulil 2007. Foto: Merlin Lõiv.

Fig. 4. Going to a village hop in Uusavada village on St. Peter's Day (July 12), 2007. Photo: Merlin Lõiv.

Рис. 4. Поездка на кирмаш в дер. Уусвада в Петров день (12.07.) 2007 г. Фото: Мерлин Лыйв.

lihtsalt huvilised. Viimased jagunevad omakorda nendeks, kes ütivad kaasa laulda (neist mõnel on varasem setu laulu laulmise kogemus, aga leidub neidki, kellele see on esimene kord, kuid nad laulavad kaasa vaatamata sellele, et setu keele tõttu võib jääda laulu sisu mõningal määral arusaamatuks), ja nendeks, kes lihtsalt kuulavad. Säilinud on tava, et tantsitakse vaid pillimehe mängitud lugude saatel ja lauldakse vaid setu laule. Kirmastel esitatavate laulude repertuaar kattub suuresti, kuigi mitte täielikult, sest igal kirmasel ei käi alati üks ja seesama seltskond. Siiski tuleb tõdeda, et paljud kohalikud külastavad Setumaa kõiki enimtuntud kirmaseid. Kohati on eeslauljateks kindlad inimesed, kuna teatakse hästi, kes mida mõistab ja kellel milline laul hästi välja tuleb; mõnikord tellitakse eeslauljalt ka laule. Eeslauljateks on tavaliselt inimesed, kes laulavad mõnes leelokooris või siis lihtsalt armastavad vanu laule. Ühte ja sama laulu või pillilugu võivad esitada samad inimesed ühel kirmasel ka mitmeid kordi või esitavad erinevad inimesed ühte ja sama laulu, pillilugu pisikesete variatsioonidega mitu korda. Nii pillilugudes kui ka lauludes võib esineda

improviseerimist. Samas võib täheldada, et laulutekstides ei improviseerita nüüdisaja, st 21. sajandi eluolu asjus: piisab sellest, et teatakse laulu sisu ja raamistikku ning püsitakse selles. Igal laulul on oma kindel ülesehitus, samas on pisidetallidega lubatud alati n-õ mängida ning kohendada neid vastavalt tujule, kohale või üritusele (nt: *ma lätsi läbi Tserga küla puul versta edesi...* Siin võib küla nimetuse Tserga asendada mõne muu küllaga nimetusega. Samuti võivad tegelased laulus muutuda või lugu, jutustus pikeneda juhul, kui laskutakse detailidesse ja asutakse mingit kohta, asja, situatsiooni kirjeldama. Samal ajal aga teatakse, kuhu on vaja laulu lõpuks jõuda.)

Mõnikord, kui eeslauljal ununeb mõni rida ja ta ei saa edasi laulda, siis leidub ikka ja alati kõrval keegi, kes aitab jätkata. Tõsi, vahel võib juhtuda sedagi, et abistaja peab ise ka lõpuni laulma. Reeglina on laulud saadud selgeks kas kuulmise järgi mõnelt vanemalt inimeselt või on peres olnud mõni tubli lauluoskaja. Tänapäeval õpivad noored laule ka erinevate leelokoordide või Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule arhiivi talletatud helisalvestisi kuulates või siis Jakob Hurda kogumikest „Setukeste laulud”. Tuleb ette sedagi, et laulusõnu meelepärasele viisile kohendades muudetakse originaalteksti. Tavaliselt tehakse algtekst oluliselt lühemaks, sest arvatakse, et mitmeid lehekülgi pikk tekst ei jää hästi meelde ja nii pikki laule ei suudeta nüüdisajal enam kuulata. Tegelik tekstide lühendamise põhjus võib peituda aga selles, et toonase laulu sisu ei suudeta nüüdisajal enam mõtestada, sest keskkond ja elukorraldus on muutunud ning sellest tulenevalt ei mõisteta laulu loogilist ülesehitust, mis oli oluliseks võtmeks pikkade tekstide meeldejätmisel. Ka pillilood õpitakse selgeks enamasti kellegi käest või siis kuulmise järgi. Kuna pillimeeste enamikul puudub muusikaline haridus, sh nooditundmise oskus, siis mängitakse tavaliselt kuulmise järgi. Vahel ka improviseeritakse, kusjuures ühes loos võidakse kasutada nii setu kui teiste soome-ugri rahvaste viisidele ühiseid jooni. Tänapäeval lauldakse kirmastel *karmoška* saatel samuti uuema aja rahvalikke laule, mis mõnikord on „tõlgitud” setu keelde (näiteks „*Pi-pi-pi kumma omma parempi?*”, „*Mamma ütli mehele minna*“). Nende laulude juures esineb rohkem improviseerimist kui vanade tekstide puhul. Vanade tekstidega oskavad improviseerida vaid need vanemad inimesed, kes on lapsest saadik olnud n-õ leelo sees, tunnevad laule, nende sisu ning esitamisreegleid. Eesütlemised võivad olla erinevad: mõni ütleb teksti valjemini, teine vaiksemalt, aga oluline on teksti selgus. Eesütlemine võib olla kõlalt meloodiline, teinekord sarnaneda kõnele, olenevalt sellest, millise lauluga on tegemist. Laul on alati mitmehäälnne, kohati kõlab kolm-neli või enamgi erinevat häält ja koori osas on kuulda meloodiakäikudes kõikumisi. Reeglina *killõ* (ülemine kõrvalhääli)

ja alumine *torrõ* (alumine kõrvalhää) on need, mis võivad endale lubada n-õ omal rajal käimist: lauldakse põhiviisi, aga lisaks on kohad, kus lauljal on õigus teha oma *jõnks* sisse.

Pillidest kuuleme tänapäeva kirmastel peamiselt *karmošk*at, mõnikord veel lõõtspilli ja bajaani; 2007. aasta Värskas kirmasel kuulsin ka kitarri. Vanasti olid peamised setu pillid seitsmekeelne labaga kannel ja viiul ning alles seejärel tulid *lõõtsad*. Tänapäeval on viiul ja kannel oma koha kirmastel kaotanud. Kandlel mängimise traditsiooni üritatakse küll taastada, kuid elavas esituses me seda pilli kirmastel karguse saateks mängimas veel ei kuule.

RÕIVASTUS KIRMASEL

Eespool nimetatud kolme küla kirmasest oli kõige enam rahvariides inimesi näha Värskas, aga sealgi kandsid neid valdavalt leelokooride liikmed. Liikudes Setumaal erinevatel üritustel, jääb silma, et need, kel on rahvariided ja ka setu juured, ei pane neid kirmasele minnes alati selga, küll aga kantakse rahvariideid siis, kui tuleb esineda turistidele. Seega tuleb tõdeda, et rahvariideid peetakse oluliseks just võõrastele näitamiseks. Vahel jäetakse rõivad selga panemata ka vihmase ilma tõttu: setu naiste hamede varukatel olev muster on kootud villase lõngaga ja värvitud nii, et märjaks saades võib see hakata värvi andma ja muster laiali valguma. Rahvariide kandmine või mittekandmine võib oleneda sellestki, kust inimene tuleb ja kuhu ta edasi läheb: alati ei pruugi olla võimalust küllaltki raskeid rahvariideid endaga kaasa võtta. Oma roll on kindlasti mugavusel – vaba rõivastus lubab ka vabamat käitumist. Kandes setu rahvarõivaid, esindab inimene setusid ja see tingib vaoshoituma käitumise. Rahvarõiva kandmise kohta on arvatud sedagi, et muutuse on tinginud mood: kirmas oli koht, kuhu mindi parimate rõivastega. 1930. aastate paiku, mil kirmastel muutusid järjest populaarsemaks paaristantsud, hakkasid taanduma ka rahvarõivad ning pidulikel puhkudel eelistati rahvarõivaste asemel kanda üha enam poerõivast.

KIRMASEPLATS

Kirmased toimuvad tavaliselt õues ja ühel konkreetsel platsil, igal aastal samas kohas. Koht, kus kirmas toimub, antakse edasi põlvest põlve (Рихтер 1952, 75). Kohavalikus on olnud oluline tee lähedus: Helbi külas on kirmaseplats metsa all, küla läbiva tee kõrval. Ka Lepä külas ja Värskas leiame kirmaseplatsi otse tee kõrvalt. Traditsioonilise kirmasekoha tähtsusest kõneleb

Jn 5. Kirmas Värskas kirikuesisel platsil jüripäeval 1913. Foto: Johannes Pääsuke. ERM Fk 213: 157.

Fig. 5. Village hop outside Värsk church on St. George's Day, 1913. Photo: Johannes Pääsuke.

Рис. 5. Кирмаш на площадке у церкви в Вярска в Юрьев день (06.05.) 1913 г. Фото: Йоханнес Пяэзук.

etnoloog Igor Tõnuristilt saadud teade, mis talletati 1974. aasta *jakapäeval* (eliapäeval), 2. augustil Lebedõ (vene) ja Truba (setu) küla ühiskirmaselt. Nimetatud kahe küla vahel toimunud kirmasel tantsiti siis lõõtspilli saatel porisel teeristil; uurija küsimuse peale, miks tantsijad ei lähe veidi eemale, kus kuivem koht, vastati, et *kirmaskit on peetud alati sel teeristil ja mujale tantsima minna ei saa* (Igor Tõnuristi teade artikli autorile 23.11.2007). Aja jooksul on kirmaseplatsi asukohas toimunud siiski ka mõned muutused. Näiteks on Värsk praegune kirmasekoht – kiigeplats Tartu–Värsk maantee ääres – teadaolevalt kolmas. Kõige vanem plats oli olnud Värsk lahe ääres, vana *tsässona* läheduses, seejärel toimusid kirmased kirikuesisel platsil (jn 5). *Tsässona* läheduses, Petseri–Orava tee ääres oli kirmaseplats ka Võmmorskis ning Meremäe–Petseri tee ääres Uusvada külas.

KOKKUVÕTE

Käesolevas artiklis esitati lühike ülevaade setude kirmastest, mis kõigele vaatamata on püsinud tänaseni, säilitades setu keele, kombed ja meelsuse. Praegu kõlavad kirmastel endiselt vanad laulud ja pillilood. See tähendab, et on suudetud läbi sajandite tänasesse päeva tuua töödest ja tegemistest, kohtadest ning värvikatest inimestest jutustavad laulud. Kõrvuti vanade lauludega kõlavad praegustel kirmastel ka uuemad viisid, kuid nende tekstid on ikka setukeelsed ja seda isegi siis, kui originaalne laulutekst on eesti keeles. Säilinud on mõningal määral ka laulutekstide improviseerimise oskus. Kõik see annab lootust, et traditsioonilised kirmased kestavad ja et inimesed tulevad edaspidigi kokku kirmasteks määratud ajal ja kohtades, et laulda oma esivanemate laule ja tantsida kargust.

TÄNU

Täna Igor Tõnuristi väärtuslike teadete ja kasulike nõuannete ning Arvis Kiristajat kirmaste levikukaardi koostamise eest.

KASUTATUD KÄSIKIRJAD

Põldmäe, R. & Viidalepp, R. 1936. Reisipäevik: Setu päevik piltidega. (ERA 561/2.1; 507/50).

Рихтер Е. 1952–1953. Быт и хозяйство сету Печорского района Псковской области. – ЕТ 1. (AI EA).

KASUTATUD KIRJANDUS

Eesti rahvakultuuri leksikon. 2000. Tallinn.

Pino, V. 1986. Kui kirmaskil ma käisin... – Tõerahva Elu, 23.08.; 26.08.1986.

Põldmäe, R. 1938. Rahvakultuurist, eriti rahva lõbutsemisvormidest Setumaal. – Eesti Noorus, nr 4–5. Tallinn.

Reissar, L. 1996. Setumaa läbi sajandite. Petserimaa. Tallinn.

Seto kodu lugu. 1999. Tõravere.

Засецкая М. Л., Новожилов А. Г., Громова Ю. В. & Хрущев С. А. 1999. Сету: история, культура, современные этнические процессы. – Историко-этнографические очерки Псковского края. Псков, 269–301.

Рихтер Е. 1979. Интеграция сету с эстонской нацией. – Eesti talurahva majanduse ja olme arenguhooni 19. ja 20. sajandil. Tallinn, 90–117.

*Summary***THE KIRMAS IN SETUMAA**

Merlin Lõiv

The *kirmas(k)* (in Värka usually *kirmas*, in Obinitsa region – *kirmask*) is a village celebration in Setumaa. The *kirmas* may originate in celebrating the saint's day of the medieval church, that later developed into a yearly church fair and marked the end of the church year – a jolly folk party, devoid of any religious aspects. The *kirmas* was and is held at certain locations and on certain dates.

Traditionally, a whole system of the *kirmas* existed. The celebrations began in spring with the Easter and continued through the whole summer into the autumn. The *kirmas* are known to have taken place in over 50 villages in Setumaa (Fig. 1).

People usually gathered to the *kirmas* at noon, after the church service. People used to wear their festive clothes and maidens were adorned with abundant silver finery (Fig. 2). Young men went to the *kirmas* to find themselves a bride; for the girls the *kirmas* was an important place to demonstrate singing and dancing skills and showing their juvenile beauty and ease. One of the most important forms of self-demonstration among the girls was performing lyroepic songs accompanied by dance movements, the so-called *püüräjuusk-minõ* (running in a circle) (Fig. 3).

Liidia Sillaots speaks of her memories of *paasapäev* (the Passover) (August 19) *kirmas* in Obinitsa in 1953, of the Tiirhanna *kirmas* on the winter *migulapäev* (St. Nicholas' Day) (December 12) in 1957 and of the *kirmas* of *maarijapäev* (Dormition of the Theotokos) (August 28) in Kassioro, situated close to Pechory, in 1958. The *kirmas* had changed compared to the earlier times. Girls didn't dance *kargus* by themselves anymore, instead new dances like the waltz and foxtrot were danced in pairs with the boys. The role of the Setu song *leelo* (also called *rune* or the Kalevala-metric song) was performed mainly by elderly female singers at the *kirmas*. Jesters who amused people with jocular songs, fun-making and insinuations were also a part of *kirmas*.

During the next period, from the second half of the 1960s to the beginning of 1990s, the *kirmas* was not generally held in Setumaa except for on a few occasions (e.g., in the villages of Truba and Lebedi, on August 2, 1974), the more modern parties had displaced the traditional celebrations. The *kirmas* was restored in the 1990s and has henceforth been held in the closest possible form to the traditional.

In the years 2004–2007 the author went to the *kirmas* of three villages (Helbi, Lepä, Värška): two in the village of Helbi (2005–2006), four in the village of Lepä (2004–2007), and three in Värška (2005–2007). All the mentioned *kirmas* were different both concerning the number of participants as well as the course of events.

The traditional *kirmas* of earlier times, though characterised by a number of differences as compared to the parties of the present day, have also some of similarities: for example, *kirmas* is first and foremost a village party, where people gather regardless of age and do it very often with families. The changes that have taken place in the course of years can be observed in singing: traditionally, the songs of men and women were clearly distinguished, *i.e.*, men's songs were always sung by male singers and women's songs by female singers, but nowadays everyone sings everything, though female singers sing men's songs rarely because the tunes of these songs are more difficult than those of the women's songs. Sometimes a man or a woman leads the song of the opposite gender, that is, a traditionally men's song is led by a female singer and vice versa. People who lead the songs are mostly of Setu origin. At the same time, there are already quite a few musicians who perform the traditional Setu songs but have no Setu roots and do not live in Setumaa. The tradition of singing in a circle, surrounded by a few more circles, that together form a so-called *punt* (bundle), has survived. Like in the old days, a great number of people come together to the contemporary *kirmas*, several songs are sung and instrumental pieces performed, all at the same time, by groups of people who try keep distance not to disturb one another. Sometimes enthusiasts of the Setu culture who have come to the *kirmas* try to sing along, some of them have previous experience of singing the Setu songs, but there are always people who try to sing along for the first time, regardless of the fact that due to the foreign language they do not really understand what the songs are about. The consistency of traditional dancing while accompanied by a musician's song and singing only Setu songs has been preserved. The songs performed at various *kirmas* coincide to a large degree, but not completely, because it is not always the same people who go to the *kirmas*, though many people, locals among them, visit a number of the best known *kirmas* of Setumaa.

At times, certain people lead certain songs: good performers are known for their knowledge and skills, sometimes a singer is asked to sing a definite song. Among the visitors there are usually people who sing in a *leelo* choir themselves or who admire old songs. The same vocal or instrumental song can be performed by different people with small variations, improvisation occurs

both in vocal and instrumental songs. Improvisation on current topics is not quite common any more, the content lyrics and the framework of the song is known and the singers prefer to keep to the pattern. As a rule, the songs are either learned by ear – younger generation learning from the older one – or the bearer of the tradition has been within the family. Nowadays, younger people also learn songs by listening to the recordings of different *leelo* choirs or visiting the Estonian Folklore Archives at the Estonian Literary Museum. While adjusting the lyrics of the songs to a more suitable tune, the original text is sometimes changed. Generally, the songs are made a lot shorter, because it is thought that people are not prepared to listen to these remarkably long songs. The lyrics that sometimes extend for many pages are difficult to memorize and do not make sense for the modern people who have either no time or no wish to delve into the meaning of the words and do not understand the language and the resultant logical structure of the old songs, which is the key to memorizing the lyrics of these songs. The songs are also studied from Jakob Hurt's collections "*Setukeste laulud*" (The Songs of the Setus). It is practically the same with instrumental pieces accompanied by singing: these are either learned from a performer or played by ear. Playing at sight and learning written sources is very rare. Most musicians have neither been educated in music nor in musical notation. The contemporary songs in the Setu language are also sung accompanied by a *karmoška* (garmon – a Russian 2-row diatonic button accordion) (for example "*Pi-pi-pi kumma omma parempi?*" (Which One is Better?), "*Mamma ütli mehele minna*" (Mother Told to Get Married), „*Roheliste puude vilus*" (In the Shade of Green Trees)). In these songs, more improvisation occurs than in older texts. Only elder people who have been familiar with *leelo* since their childhood and know these songs, their content and rules, can improvise with old texts.

At the present day *kirmas*, when it comes to the instruments, we mainly hear *karmoška*, sometimes *lõõtspill* (hand harmonica, traditional Estonian accordion) and *bajaan* (a bigger Russian button accordion). At one of the last *kirmas* at Värskä, a guitar could also be heard in addition to the traditional instruments already mentioned. In the old days, the main Setu instruments were *kannel* (lap zither) flat with seven strings, the violin, and finally the traditional Estonian hand harmonica. Nowadays, the violin and the *kannel* have lost their place at the *kirmas*. There have been attempts to restore the tradition of playing the *kannel*, but regrettably this instrument cannot be heard to accompany the *kargus* dance at the *kirmas*.

Of the three *kirmas* mentioned above, the largest number of people wearing national costumes could be seen at the Värška *kirmas*, but even there these were mainly the members of *leelo* choirs. Whether you choose to wear or not to wear the folk costume can depend on many reasons: for example, the weather, but also where you come from or where you are headed to, because it is not always possible to take a folk costume to the party, especially the the Setu silver finery. An important role is played by the people's need to feel comfortable and at ease: casual clothing results in more casual behaviour; a person wearing the folk costume represents the Setus and that also determines the person's behaviour. Nowadays peoples outfit when going to *kirmas* also depends on fashion. Traditionally *kirmas* was a place where people went with their best clothes on, but over the times, fashion had its way and on festive occasions shop clothes instead of folk costumes were worn more and more.

Year after year the *kirmas* always takes place at the same particular site in the open air. In Värška, the place is round the swings in the centre of the village, in Helbi the forest floor at beside the road crossing the village, and in Lepä also a site straight at the road. The *kirmas* can also be held in the close vicinity of the *tsässon* (small chapel) like in Uusvada and Vömmorski.

In Setumaa, the village feast *kirmas* has survived to the present day, has retained its language and mentality. Old songs and instrumental pieces still sound at the *kirmas*, through the centuries the lyrics have spoken and still speak about everyday work and doings, places where the singers have been to and people they have seen. Side by side with the old songs new tunes can be heard at the present-day *kirmas*, but the lyrics is still in the Setu language, even if the original words are in the so-called written Estonian. Improvisation can also be observed to some extent. All this combined gives hope that old village feasts *kirmas* survive as they are and from year to year people come together at a certain time and at a certain place to sing the songs of their ancestors and dance *kargus*.

*Резюме***КИРМАШИ В СЕТУМАА**

Мерлин Лыйв

Кирмаш в Сетумаа – народное гулянье, происхождение которого восходит к празднованию престольного праздника церкви в средние века. Позже это превратилось в годовую ярмарку у церкви, а затем – в веселое народное гулянье, у которого религиозные черты отсутствовали вовсе. Кирмаши устраивались и устраиваются в определенных местах и в определенные дни. Со временем появились также и кирмаши, не связанные с церковными праздниками, и проводившиеся в деревнях, где не было ни церкви, ни кладбища.

В давние времена в Сетумаа сложилась целая система кирмашев: они начинались весной с пасхой и продолжались в течение лета до осени. По имеющимся данным кирмаши в Сетумаа проводились в более чем 50 деревнях (рис. 1). Часть из них были русские деревни, где на кирмашах участвовало также и много сету.

Народ собирался на кирмаш около обеда, после богослужения в церкви. Люди были одеты в свои лучшие одежды и девушки носили серебряные украшения (рис. 2). Парни ходили на кирмаши с целью найти себе невесту, а для девушек кирмаши были важным местом демонстрации своей красоты, умения петь и танцевать. Среди девушек одним существенным способом показать себя было исполнение традиционных лиро-эпических песен в сопровождении особого танцевального движения (*pööräjuuskminõ*) (рис. 3).

В 1930-е гг. на кирмашах становятся заметнее изменения, происшедшие как в танцах, так и в праздничной одежде: вместо танцевального движения *pööräjuuskminõ*, исполняемое только девушками (женщинами), появляются танцы смешанных пар, а вместо сетуского народного костюма, особенно молодые, все больше носят современную праздничную одежду (шелковые платья и пр.). Это продолжалось и в послевоенное время, в конце 1940-х и в 1950-х гг. Со второй половины 1960-х гг. до начала 1990-х гг. кирмашей в Сетумаа проводилось мало. Они были восстановлены лишь в начале 1990-х гг. и с тех пор кирмаши проводятся, согласно древним традициям.

В 2004–2007 гг. я участвовала на кирмашах трех деревень (Хельби, Лепа, Вярска): дважды в Хельби (2005 и 2006 гг.), четыре раза в Лепа (2004–2006 гг.) и три раза в Вярска (2005–2007 гг.). Все кирмаши названных деревень отличались друг от друга как количеством участников, так и ходом мероприятия.

По сравнению с кирмашами прежних времен, ныне помимо сходных черт, как, например, – кирмаш является прежде всего народным гуляньем, куда собираются, несмотря на возраст, все желающие (рис. 4), очень часто и всей семьей –, заметны также и некоторые изменения. Эти изменения можно видеть прежде всего в исполнении песен: если раньше мужские песни пели только мужчины и женские песни – только женщины, то теперь все, независимо от пола, поют все песни. Но женщины поют мужские песни из-за их более сложной мелодии все же реже. Встречается и то, что женщина или мужчина рассказывает запеваля песню другого пола, т.е. женщина рассказывает мужскую песню и наоборот. Сказителями песен являются обычно люди с сетускими корнями. В то же время среди музыкантов-инструменталистов уже довольно много тех, у которых нет сетуских корней и они даже не живут в Сетумаа. Сохранился обычай петь в кружке, вокруг которого еще несколько кругов, так что образуется группа. Как раньше, так и теперь на кирмашах, где собирается много народа, несколько песен, а также инструментальная музыка, могут звучать одновременно в одно и в то же время, иной раз поют только просто чуть в отдалении друг от друга, чтобы не мешать. Иногда на кирмашах пытаются петь и пришлые люди, интересующиеся сетуской культурой, и это даже несмотря на то, что из-за невладения сетуским языком они даже не понимают содержания песни. Сохранилась традиция, что танцуют только в сопровождении живой музыки, а поют только сетуские песни. Репертуар представленных на разных кирмашах песен во многом совпадает, хотя и не совсем полностью, так как не на все кирмаши ходят одни и те же люди, но, тем не менее, многие люди, в том числе и местные, посещают все наиболее известные кирмаши. Бывает, что порой лишь определенные лица выступают запевалями определенных песен: просто в народе знают, кто и что лучше умеет исполнять. Встречается также и импровизация. Но с импровизацией текстов песен запевалы не доходят в своих импровизациях до сегодняшнего дня – они знают традиционное содержание и рамки песни и следуют этому. Песни выучены, как правило, по слуху – молодые изучают их у людей постарше или же в их семьях есть свои знатоки сетуских народных песен. Кроме того, молодежь изучает ныне песни и слушая

аудиозаписи разных сетуских хоров или же посещая Архив Эстонского Фольклора в Эстонском литературном музее. Бывает, что, приспособляя слова песни к нравящейся себе мелодии, исполнители изменяют оригинальный текст. Обычно песни значительно укорачиваются, так как певцы предполагают, что длинные песни люди будут не в состоянии прослушать до конца, а также и потому, что песни длиною в несколько страниц хорошо не запоминаются. А это в свою очередь означает, что певцами не осмысливается содержание песни, они не идут в глубь, не понимают старинный язык песни и исходящую из этого ее структуру, что на деле и является ключевым фактором при запоминании текстов песен длиною в несколько страниц. Песни изучают также и по сборникам Якоба Хурта. В сетуской народной инструментальной музыке положение то же самое – так как большинство музыкантов не имеет музыкального образования, то наигрыши изучают у того или иного музыканта или же просто по слуху, а не по нотам. Сетуские песни нового времени поют и в сопровождении гармоника. В этих песнях импровизации больше, чем в старых. С текстами старинных песен могут импровизировать только те люди, которые сами с детства знакомы с сетуской народной песней, знают эти песни, их содержание и правила исполнения.

Из музыкальных инструментов на современных кирмашах слышна главным образом русская гармоника, иногда также и эстонская гармонь и баян. На последнем кирмаше в Вярска кроме названных инструментов можно было услышать также еще и гитару. Главными сетускими музыкальными инструментами были в старину семиструнный каннель с открылком и скрипка, и только после них появилась гармоника. Ныне скрипка и каннель потеряли свое значение, по крайней мере, на кирмашах. Традицию игры на каннеле пытаются, правда, восстановить, но пока мы этот инструмент для сопровождения сетуского плясового танца – *каргуса* – на кирмашах не слышим.

На упомянутых выше кирмашах в Вярска, Лепа и Хельби людей в народном сетуском костюме больше всего встречалось в Вярска, но и там это были, главным образом, члены хоров. Надевание или неodeвание народного костюма зависит иногда и от нескольких причин, например, от погоды или же от того, куда люди собираются идти после кирмаша. Свою роль играет также и удобство: свободная одежда дает человеку возможность вести себя более свободно, а в народной одежде человек – носитель костюма – представляет именно сету и это требует уже соответственного поведения. То, какую одежду люди носят на кирмашах, зависит ныне и

от моды. Кирмаш был и раньше местом, куда люди шли в своей лучшей одежде, но в какой-то момент из-за моды люди вместо народного костюма стали на праздниках носить покупную одежду.

Кирмаши, как правило, происходят под открытым небом и каждый год на одном и том же месте. В Вярска этим местом ныне является качельная площадка в центре поселка у шоссе Тарту-Вярска, в Хельби – площадка в лесу вблизи дороги, а в Лепа – также площадка прямо у дороги. И хотя место проведения кирмаша как-бы передают из поколения в поколение, некоторые изменения замечаются и здесь. Например, нынешняя качельная площадка в Вярска, стала местом проведения кирмашей совсем недавно, а до этого традиционным местом кирмаша была площадь перед церковью (рис. 5), а еще раньше – праздновали вблизи старой часовни на берегу Вярскаского залива.

Подводя итоги, надо подчеркнуть, что несмотря на все, в Сетумаа кирмаши со своими обычаями и традициями сохранились до сегодняшнего дня. На кирмашах по-прежнему звучат старые сетуские народные песни и старая народная музыка, сету через века сумели принести в современность тексты песен, рассказывающие о работах и делах, о местах и колоритных людях. Наряду со старинными песнями на кирмашах ныне звучат также и современные мелодии, но тексты этих песен на сетуском наречии, и это даже в том случае, когда их оригинальный текст на эстонском языке. В некоторой степени сохранилась также и импровизация. Все это вместе дает надежду, что старинные народные гулянья – кирмаши будут проводиться и в будущем, и что из года в год в определенный день люди будут собираться в определенном месте, чтобы петь песни предков и танцевать сетуский танец – *каргус*.